

17.

„STANJE NA SVEUČILIŠTU“.
POLITBIRO CK KPH/KPJ O
SVEUČILIŠTU U ZAGREBU,
1945. – 1948.*

Drago Roksanđić

UDK: 378.4(497.5 Zagreb)“1945/1954“

Priopćenje sa skupa

Sažetak: U desetljeću nakon Oslobođenja 1945. godine Sveučilište u Zagrebu bilo je jedna od onih institucija u NR Hrvatskoj koja se po svim uobičajenim statističkim pokazateljima vrlo brzo razvijala u znanstvenom i nastavnom, institucionalnom te kadrovskom smislu. Objavljeni zapisnici Politburoa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske/Saveza komunista Hrvatske upućuju na zaključak da je gremij u kojem je inače bila koncentrirana vlast i moć u Hrvatskoj – kada je uopće raspravljao o Zagrebačkom sveučilištu – bio usredotočen primarno na partijskopolitičke aspekte „stanja na Sveučilištu“. Postavlja se pitanje kako definirati ključne aktore sveučilišne razvojne politike u tom razdoblju i njihove statuse u partijskoj hijerarhiji i izvan nje, odnosno kako vrednovati primjerenost „totalitarističke paradigme“ kada je riječ o strateškom statusu Sveučilišta u Zagrebu u razvojnoj politici Hrvatske, pa i Jugoslavije tih godina.

Cljučne riječi: Sveučilište u Zagrebu, 1945. – 1948., Hrvatska, Politburo CK KPH, obrazovna politika, društveni razvoj

I.

U desetljeću nakon Oslobođenja 1945. godine Sveučilište u Zagrebu bilo je jedna od onih institucija u NR Hrvatskoj koja se po svim uobičajenim statističkim pokazateljima najbrže razvijala u znanstvenom i nastavnom, institucionalnom te kadrovskom smislu. Postavlja se pitanje koliko je oficijelna politika Centralnog komiteta Komunističke partije,

* Ovaj prilog nastao je kao ulomak iz mnogo širih istraživačkih interesa proisteklih iz rada na članku „Zagrebački Filozofski fakultet u revolucionarnoj tranziciji (1945. – 1948.)“, koji je objavljen u: *Desničini susreti 2009. Zbornik radova* (ur. Drago Roksanđić, Magdalena Najbar-Agičić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2011., 163–176.

odnosno Saveza komunista Hrvatske (dalje: KPH/SKH) bila akter ubrzane razvojne politike na Sveučilištu u Zagrebu. Objavljeni zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske/Saveza komunista Hrvatske (dalje: CK KPH/SKH) upućuju na zaključak da je gremij u kojem je inače bila koncentrirana vlast i moć u Hrvatskoj – kada je uopće raspravljao o Zagrebačkom sveučilištu – bio usredotočen primarno na partijsko-političke aspekte „stanja na Sveučilištu“. Međutim, imajući na umu koliko su ideologijski, organizacijski i kadrovski aspekti jugoslavenske i hrvatske partijske politike u uvjetima monopartijskog dirižizma uvijek bili međuovisni, „plošno“ čitanje spomenutih zapisnika ne može biti produktivno. Epohalni kontekst razdoblja nakon 1945. godine, koliko god bio hladnoratovski, posvuda je u svijetu na različite načine prije svega bio definiran izazovom modernizacije masovnih društava. Koliko god, pak, strategije modernizacije mogle biti konfliktne, one su se posvuda morale suočavati sa suštinski istim pitanjima, kao što su – među brojnim drugim – pitanja obrazovne i znanstveno-tehničke te tehnološke revolucije.¹ Time su se u slučajevima poput hrvatskog i jugoslavenskog otvarale mogućnosti da dinamike različito shvaćenih modernizacija omogućuju realizacije projekata koji bi inače bili neizvedivi u uvjetima rigidnog monopartijskog dirižizma, neovisno o trajnim kriznim napetostima u procesima društvenih promjena.² Sveučilište u Zagrebu je već u razdoblju od 1945. do 1948. godine modelski slučaj za takva istraživanja.

Naime, politički imaginariji hrvatskih i jugoslavenskih komunista 1945. godine – koliko god bili limitirani imperativima pragmatizma koji im je, s jedne strane, trebao osigurati da i u miru ostanu pobjednicima kao što su to bili u ratu te da svoju pobjedu, kako su je oni razumijevali, ne dijele s bilo kojim drugim političkim agensom koji ne bi bio pod njihovom kontrolom – ponajprije su bili utopijski. Ključne parole – „nikada više povratka na staro“ te „bratstvo i jedinstvo“ – u zemlji preopterećenoj tragedijama i traumama 19. i 20. stoljeća, (zlo)pamćenjima bez ovladavanja prošlošću i bez održivih povijesnih zaborava mogle su angažirati ljude, ali nisu mogle rješavati probleme, otvarati perspektive u zemlji ponajviše nepismenih i polupismenih. Sveučilište u Zagrebu bilo je ne samo najstarije u Jugoslaviji nego i jedno od tek triju koja su postojala u razdoblju između dvaju svjetskih ratova. Bilo kakva razvojna politika u Hrvatskoj i Jugoslaviji bez tog sveučilišta bila je nezamisliva. S druge strane, kao i u slučaju drugih dvaju sveučilišta, među nastavnicima jedva da je bilo

¹ Mišljenja smo da je problem odnosa komunista s europske (polu)periferije prema europskom Zapadu u novije vrijeme najjasnije postavio Samuel P. Huntington: „Yet at the same time that communism enabled Soviet leaders to distinguish themselves from the West, it also created powerful ties to the West. Marx and Engels were German; most of the principal exponents of their views in the late nineteenth and early twentieth centuries were Western Europeans; by 1910 many labor unions and social democratic and labor parties in Western societies were committed to their ideology and were influential in European politics. After the Bolshevik Revolution, left-wing parties split into communist and socialist parties, and both were often powerful in European countries. Throughout much of the West, the Marxist perspective prevailed: communism and socialism were seen as the wave of the future and were widely embraced in one way or another by political and intellectual elites. The debate in Russia between Slavophiles and Westernizers over the future of Russia was replaced by a debate in Europe between left and right over the future of the West and whether or not the Soviet Union epitomized that future. After World War II the power of the Soviet Union reinforced the appeal of communism both in the West and, more significantly, in those non-Western civilizations which were now reacting against the West.“ (Samuel P. HUNTINGTON, *The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order*, New York 1996., 141–142)

² Teorijski je problem postavio Samuel N. Eisenstadt. V. „Mnogostruke modernosti“, u: Drago ROKSANDIĆ (ur.), *Uvod u komparativnu historiju*, Zagreb 2004., 219–244.

komunista 1939. – 1941. godine. Ako i kada je bilo nastavnika s ljevičarskim opredjeljenjima, jedva da su se mogli održati u razdoblju između 1941. i 1945. godine.³ Nešto je bolje bilo među studentima, ali ne i bitno drugačije. Od 1945. do 1947. godine, kada je započela realizacija Prvoga petogodišnjeg plana razvoja, ključno je pitanje u DF/NR Hrvatskoj bilo kako angažirati Sveučilište u Zagrebu da realizira razvojne ciljeve prema kojima je velika većina nastavnika, pa i studenata, imala – ako ništa drugo – ambivalentan odnos. Kada se ima u vidu kakav je bio državni „plan diplomiranih“ u razdoblju 1947. – 1951., a kakvi su rezultati bili postignuti do 30. studenoga 1949. godine, odnosno kakvi su bili podbačaji, postavljeni se problem još više zaoštrava jer nisu bili podbacili nastavnici, nego prije svega monopartijska država prenapregnutim planiranjem, koje nije kalkuliralo mogućnost radikalne promjene geostrategijskog statusa, a time i razvojnog potencijala zemlje (v. Prilog 1.). Daljnja razvojna politika visokoškolskog obrazovanja iziskivala je više smisla za pluralizme u hrvatskom i jugoslavenskom društvu, ali i drugačije poimanje agensa razvojne politike. To će doći do većeg izražaja nakon 1954. godine, ali je prijelomna godina nesumnjivo bila 1948./1949., kojom je i markirano razdoblje koje je u fokusu našeg interesa.

2.

Pripremajući se za oslobođenje Zagreba, Hrvatske i Jugoslavije, odnosno preuzimanje vlasti na čitavu teritoriju Demokratske federativne Hrvatske i njezino institucionaliziranje u hrvatskom glavnom gradu, Politbiro je od siječnja 1945. godine nadalje, više ili manje neizravno, raspravljao o različitim pitanjima svoje sveučilišne politike i donosio odluke koje su se odnosile na Sveučilište u Zagrebu. Upravo u siječnju 1945., kada je već bilo jasno da će se njemački *Wehrmacht* i ustaške vlasti upravo u Zagrebu najjače odupirati Narodnooslobodilačkoj vojsci, Politbiro CK KPH morao se suočiti s činjenicom da nema pouzdanijih podataka čak ni o stanju partijske organizacije i narodnooslobodilačkih odbora u Gradu. Tek je tada bila donesena odluka da se pozove čelne partijske ljude iz Zagreba na Kordun kako bi se s njima dogovorilo „šta u pogledu rada u Zagrebu treba učiniti“.⁴ Tom je prilikom za Zagreb u CK KPH zadužen Istranin dr. Savo Zlatić Mićo, liječnik s diplomom zagrebačkoga Medicinskog fakulteta.⁵ Kakvo je sve moglo biti mentalno, pa i političko stanje u kojem su se tada nalazili zagrebački ilegalci, neizravno se može vidjeti i po tome što se na istoj sjednici neke među njima kritiziralo zbog toga što se „vrlo liberalno odnose“ prema akterima marginalne „Podzemne Hrvatske“. Lakonski je zaključeno: „Sa tim treba prekinuti.“⁶ Na sljedećoj sjednici Politbiroa, održanoj u Topuskom 17. veljače i. g., moglo se jedino suočiti s činjenicom da su u Zagrebu „stalne provale“: „U organizaciju

³ V. Josip HORVAT, *Preživjeti u Zagrebu. Dnevnik 1943 – 1945*, Zagreb 1989.

⁴ Bili su to Ružica Turković i Norbert Veber (Weber) Šaban. V. „2 Zapisnik sa sastanka CK KPH od 20. januara 1945. godine“, u: Branislava VOJNOVIĆ (prir.), *Zapisnici Politbiroa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945. – 1952.*, sv. I.: 1945. – 1948., Zagreb 2005., 37.

⁵ *Isto*. Također: *Isto*, 21; Savo ZLATIĆ, *Poslali su me na Kordun*, Zagreb 2005.

⁶ B. VOJNOVIĆ (prir.), *Zapisnici*, sv. I., 37.

su se uvukli neprijatelji. Potrebno je što prije nešto učiniti. Nužno je već sada odrediti ljude u M[jesni] K[omit]et] Zagreb, ...⁷ Stanje u Gradu iziskivalo je da se što prije imenuje „komandant Zagreba“ pa je dogovoreno da to budu ili Većeslav Holjevac Veco ili Otmar Kreačić Kultura.⁸ Holjevac, predratni karlovački privatni namještenik i komunist od 1939. godine, bio je jedan od nekolicine najsposobnijih partizanskih, vojnih i političkih zapovjednika u Hrvatskoj, a Kreačić, čovjek različitih zanimanja, prije svega višestrani ilegalni aktivist, komunist od 1937. godine, „Španjolac“, koji se uspio vratiti u Jugoslaviju, bio je također jedan od hrvatskih političkih i vojnih zapovjednika vrhunske kvalitete. Tko će to biti, trebao je odlučiti Vrhovni štab.⁹ Budući da je u ožujku prevladavalo uvjerenje da će rat „svršiti brzo“, zbog unutarnjih i vanjskopolitičkih razloga pitanje konstituiranja hrvatske Vlade nije se moglo odlagati do oslobođenja Zagreba, a i prije preuzimanja vlasti u Zagrebu imperativno se nametala potreba „hitno očistiti partijsku organizaciju grada Zagreba i Oblasnog komiteta Zagrebačke oblasti“.¹⁰

Stanje u Zagrebu bilo je ponovno predmetom rasprave na sjednici Politbiroa u Šibeniku, 30. ožujka 1945. godine.¹¹ Izvještaj Marka Belinića, člana Politbiroa, bio je tmurno intoniran. U Zagrebačkoj oblasti bila su oslobođena tek dva kotara, a ustaška je vlast, sudeći prema njegovu izvješću, bila sve prije nego u stanju raspadanja: „Utjecaj neprijatelja iz gradova je jak. Vrlo često pokoleba mase u selima.“¹² Ili, u istom izlaganju: „Ustaše su vrlo aktivne. Mačekovski elementi djeluju na ustaškoj liniji. Šapuću omladini da treba ići u domobranstvo /pošto je to jedina hrvatska vojska/.“¹³ Zlatićevo je mišljenje bilo drugačije intonirano jer mu je najvažnije to što Politbiro ni dalje nema potpunijih podataka o sastavu i radu partijske organizacije u Zagrebu. Međutim, prema Zlatiću, „(s)tari Zagreb u ogromnoj većini je naš. Porodice su vezane uz nas, jer su im članovi ili u partizanima ili su obješeni. Političke stvari nisu im jasne. Proleter i žele i očekuju socijalističku revoluciju. Izvjesni ljudi se nas plaše, kao od šumskih ljudi.“¹⁴ Nasuprot tome, ustaška je vlast i dalje vitalna: „U toku od posljednjih mjesec dana desilo se čitav niz provala. Mjesni komitet je provaljen i sada nemamo M. K. u Zagrebu. Pohapsili su mnogo ljudi, a među njima i instruktorku M. K. Gradska part[ijska] organizacija protkana je provokatorima. Pohvatali smo tri provokatora u jednom reonu. Potrebno je očistiti organizaciju.“¹⁵ Ivan Krajačić Stevo je u toj raspravi dopunio Belinića i Zlatića tvrdnjom: „(p)opovi su vrlo aktivni protiv nas. Stepinac također.“¹⁶ O tome se nije posebno raspravljalo. Očito je bilo zajedničko mišljenje da i ustaše i haesesovci očekuju spas od Britanaca pa je i Vladimir Bakarić Vlado, kao čelni čovjek,

⁷ „3 Zapisnik sa sastanka CK KPH, održanog 17. II. 1945. u Topuskom“, u: *Isto*, 40.

⁸ *Isto*.

⁹ Kada god je riječ o osobama o kojima je moguće bez većih teškoća obavijestiti se iz raznih izvora na Internetu, neće se navoditi korištena vrela, ako to logikom interpretacije ne bude bilo potrebno.

¹⁰ „5 Zapisnik sa sastanka CK KPH od 28. marta 1945. godine“, u: B. VOJNOVIĆ (prir.), *Zapisnici*, sv. I., 43.

¹¹ „1. Izvještaj druga Marka sa puta iz Sjv. Hrvatske“, u: *Isto*, 49–53. „Marko“ je Donjostubičanac Marko Belinić. V. *Isto*, 14. Komunist od 1934. godine, više puta zatvaran prije 1941. godine zbog političkog rada, a od 1941. do 1945. pretežno je djelovao u Zagrebu i sjeverozapadnoj Hrvatskoj kao jedan od najodgovornijih rukovodilaca.

¹² „1. Izvještaj druga Marka sa puta iz Sjv. Hrvatske“, u: *Isto*, 49.

¹³ *Isto*.

¹⁴ *Isto*, 52.

¹⁵ *Isto*.

¹⁶ *Isto*.

očito u uvjerenju da Britanci nisu dignuli ruke od Jugoslavije uređene u skladu s njihovim interesima, pitijски zaključio diskusiju: „Prema podacima Englezi će pokušati da organizuju pobune u Jugoslaviji u proljeće.“¹⁷

Na sljedećoj sjednici, održanoj 9. travnja i. g., nakon Bakarićeva povratka iz Beograda, donesena je odluka o sastavu hrvatske Vlade.¹⁸ Prosvjeta je bila povjerena Sušaćaninu Anti Vrkljanu, članu Izbornog odbora Hrvatske seljačke stranke u Narodnoj fronti. Njegovo se ime inače spominjalo i kao ime ministra trgovine i snabdijevanja, a nešto kasnije, kada se vidjelo da prosvjeta nije resor s kojim bi se mogao nositi, 25. kolovoza i. g. u Politbirou je zaključeno da mu „treba dati neki drugi resor“.¹⁹ Očito je da prosvjeta nije bila u fokusu prve hrvatske Vlade, kao i to da se držalo kako resor treba povjeriti javno poznatom frontovskom haesesovcu jer je velika većina prosvjetnih djelatnika, zaposlenika Nezavisne Države Hrvatske, sigurno bila bliža makar i frontovskoj Hrvatskoj seljačkoj stranci nego Komunističkoj partiji Hrvatske. Uostalom, bila su to vremena prije izbora za Ustavotvornu skupštinu, kada je zaposlenike u prosvjeti trebalo pridobiti za Narodnu frontu. Imenovanje Vrkljana ministrom prosvjete imalo je višestruk smisao. Pored ostalog, značilo je to da nove vlasti, s odlučujućim utjecajem komunista, neće radikalizirati kadrovsku politiku u prosvjeti, a samim time ni na Sveučilištu u Zagrebu.

Istoga dana kada je oslobođen Zagreb, 8. svibnja, u Šibeniku je održana sjednica Politbira CK KPH i zaključeno da nekolicina ministara, s dr. Vladimirom Bakarićem, predsjednikom Vlade na čelu, „odmah“ krene u Zagreb, s time da je „nužno“ da među njima bude „netko i od članova Izvršnog odbora HSS-a“. Doista, sljedeće ime nakon Bakarićeva na tom je popisu Vrkljanovo.²⁰

U lipnju 1945. godine Partija je u Zagrebu još uvijek bila vrlo slaba. Prema Zlatiću, „(u) partijskoj organizaciji Zagreba osjeća se sektaštvo. Treba s tim prekinuti. Masa gundā protiv O[rganizacije za] z[aštitu] n[aroda] jer drži da malo hapsi. Svi sektori rada su se odvojili i rade samostalno. Komanda grada gleda vojnički na stvari.“²¹ Kada je riječ o političkim protivnicima, Zlatićeva je analiza krajnje redukcioniistička: „Osjeća se organizirani rad Mačekovaca. Kler se sve više konsoliduje i radi protivu nas. (...) Ustaški elementi sve više šapuću. Osnovna parola im je: Čekajte, ova vlast nije sigurna, možda će doći do preokreta. Križari se organizuju u trojke, parola im je pomagati ustaške porodice.“²² Raspravu je zaključio, kao i obično Bakarić, inicijativama političke naravi kombiniranim s mjerama represije, kako u Partiji tako i u Gradu: „1. Mjesnom komitetu Zagreba iznijeti kritiku CK na njihov rad istaknuvši da stvar ne drže dobro. 2. Nužno je likvidirati što prije sektaštvo. Mora se u roku od 2 mjeseca imati najmanje 500 do 600 članova Partije u Zagrebu. 3. Omladinu treba preokrenuti i razdrmati. 4. Treba nastaviti sa gonjenjem ustaša. Nužno je prekontrolirati da li sve zastave imaju petokraku zvijezdu.“²³ Točka 3. odnosila se poseb-

¹⁷ *Isto*, 53.

¹⁸ „9. Zapisnik sa sastanka CK KPH od 9. IV. 1945. godine“, u: *Isto*, 54.

¹⁹ „20. Zapisnik sa sjednice CK KPH, održane dana 25. VIII. 1945. g. u Zagrebu“, u: *Isto*, 95.

²⁰ „10. Zapisnik sa sastanka CK KPH od 8. maja 1945.“, u: *Isto*, 56.

²¹ „11. Zapisnik sa sastanka CK KPH održanog dana 1. lipnja 1945. godine“, u: *Isto*, 61.

²² *Isto*.

²³ *Isto*.

no na sveučilištarce, koje je trebalo predgajati, „razdrnavati“, ali i među kojima je valjalo stvarati jezgre partijskog članstva kako na Sveučilištu tako i u Gradu.

U srpnju 1945. godine stanje je kako u Hrvatskoj tako i u Zagrebu bilo još zaoštrenije. Na sjednici Politbiroa CK KPH od 6. srpnja Vladimir Bakarić govori kao čelni čovjek Partije i Vlade u Hrvatskoj: „Mi smo bili predvidjeli budžet za federalnu Hrvatsku 4 milijarde 330.000.000, a dobit ćemo 600.000 do 700.000 Dinara, koliki je budžet bio u banovini Hrvatskoj.²⁴ Potrebno je povesti kampanju i ostvariti skrajnju štednju. Fond za obnovu za 6 mjeseci nećemo dobiti. Nužno je organizovati kampanje za obnovu zemlje. Treba se uglavnom osloniti na našu organizaciju i na narod, ...“²⁵ Međimurac Karlo Mrazović Gašpar, sudionik mađarske revolucije 1919., od 1929. do 1936. na radu u Kominterni, od 1936. do 1939. borac u Španjolskoj, član Politbiroa CK KPH od 1940. godine itd., bio je najotvoreniji u kritici i zagovaranju novog stila rada: „...osnovna (je) naša krivica što mi sve stvari ne držimo u ruci. Većina naših ministara slabi su ministri. CK treba oštrije da postavlja stvari. (...) Mi idemo u susret strašnim vremenima (neimaština, glad, golotinja). Mi imamo i neprijatelje.“²⁶ Vicka Krstulovića zabrinjavao je izostanak koordinacije među agensima nove vlasti: „U samom našem djelovanju nema dovoljno povezanosti (Komanda grada, Gradski NOO, Ministarstvo unutrašnjih djela).“²⁷ To se očituje u fenomenima anarhije u vođenju gradske politike: „2700 stanova prisilno ispražnjeno. To je zabrinjavajuća cifra. To treba ispraviti.“²⁸ Za Vladimira Bakarića najveći je, pak, problem nova država sama jer je „(b)udžet za Hrvatsku ... vrlo malen, a aparat je velik, radi toga moramo štediti.“²⁹

Kampanje o kojima je govorio Bakarić nisu polučivale očekivane učinke pa su, prema Marku Beliniću, „(r)adne brigade (...) u čitavoj zemlji slabe. Negdje su i raspuštene od strane naših odbora Fronte. (...) Radnici iz Zagreba poslati u Slavoniju na rad, vraćaju se zbog slabe organizacije prehrane.“³⁰ Zagrepčanin Dragutin Saili Konspirator, komunist od 1919. godine, dugogodišnji utamničnik, ali i ustrajni ilegalac, bio je od 1945. do 1949. godine zagrebački „gradonačelnik“. Sa svoje strane, podsjetio je svoje drugove da je problem prehrane Zagreba „vrlo težak“ jer je dnevno potrebno osigurati 300 vagona drva, „što je vrlo teško za Zagreb dovući“.³¹ Bila je to neizravna polemika s onim članovima Politbiroa koji su smatrali da je važnije slati zagrebačke radne brigade na radilišta izvan Zagreba nego dogovoriti da ih više radi u Zagrebu. Bilo je to i pitanje koje je višestruko tangiralo Sveučilište u Zagrebu, ali to uopće nije bilo predmet rasprave.

Ono je prvi put eksplicitno spomenuto na sjednici Politbiroa CK KPH održanoj 26. srpnja 1945. godine, i to pod točkom „Politička situacija“.³² U raspravi je bilo apostrofira-

²⁴ Pogreškom su ispuštene tri nule u odobrenom iznosu. Dakle, treba 600.000.000 do 700.000.000 dinara.

²⁵ „12. zapisnik sa sastanka CK KPH održanog dana 6. VII. 1945. godine u Zagrebu“, u: B. Vojnović (prir.), *Zapisnici*, sv. I., 62.

²⁶ *Isto*, 64.

²⁷ *Isto*, 65.

²⁸ *Isto*.

²⁹ *Isto*, 69.

³⁰ *Isto*.

³¹ *Isto*.

³² *Isto*, 75–80.

no mnoštvo problema na raznim stranama Hrvatske, ali i u odnosima Hrvatske i Srbije itd. Ivan Krajačić Stevo je, pored ostaloga, eksplicitno ustvrdio: „Postavljaju se za profesore univerziteta klerikalci. [Albert] Bazala nije dobar. Stjepan Ivšić bio rektor za vrijeme 1941. i 1942., a sada predaje ruski jezik. To nesmiemo dozvoliti.“³³ Ne referirajući se na Krajačića, Rade Žigić ponovio je i poopćio ono što je 6. srpnja i. g. ustvrdio Karlo Mrazović Gašpar: „*Uticaoj naše vlade je vrlo mali. Treba nešto učiniti u tom pravcu. Potrebno je da ministri idu na teren.*“³⁴ Je li se to odnosilo i na ministra prosvjete, ostaje otvoreno pitanje, ali je nesporno da je upravo taj ministar bio jedan od slabije vrednovanih.

Tom je prilikom zaključeno da je „potrebno sazvati članove Partije u ministarstvima i postaviti im zadatke.“³⁵ Što je to konkretno značilo, postalo je jasnije na sljedećoj sjednici Politbira CK KPH, održanoj 3. kolovoza i. g., kada je među više drugih komisija CK KPH formirana i Komisija za škole u koju su uvršteni Karlo Mrazović Gašpar, Ivo Frol (koji je diplomirao na Filozofskom fakultetu 1936., član sveučilišne partijske ćelije postao je 1940. godine, profesor u Klasičnoj gimnaziji u Zagrebu 1940./1941. godine, a vodio je i prosvjetnu politiku u ZAVNOH-u 1944./1945. godine), Marin Franičević (koji je Učiteljsku školu završio 1929. godine i stekao zamjerno učiteljsko iskustvo prije 1941. godine, ali i ime kao socijalno angažirani književnik i komunist) te Mira Jurić, koja je ubrzo izašla iz hrvatske partijske politike, pa i politike uopće. Naknadno je rukom dodano i „šef Min[istarstva] prosvjete.“³⁶ Komisija je očito trebala voditi prosvjetnu politiku u Hrvatskoj u svim njezinim ključnim aspektima. U ovakvu sastavu ona je bila do 6. rujna i. g., kada je odlučeno da njezin „sekretar“ bude Marin Franičević, a da u članstvu – pored Ive Frola – budu Ivan Palčok i Mika Sarajčić.³⁷

„Omladina“ je bila prva točka dnevnog reda sjednice Politbira CK KPH održane 28. rujna 1945. godine. Izvjestitelj Ante Raos posebno je istaknuo da se „(i)zražava ... velika volja kod omladine da uči“ i potom dodaje da joj „mi“ nismo dali „ništa“, a bilo bi „(p)otrebno ... osnovati dopunske škole, dopisne škole, kurseve i slično.“³⁸ O tome više nije

³³ Isto, 78–80.

³⁴ Isto, 79.

³⁵ Isto, 80.

³⁶ „Dr Mira Jurić (1916–1992) je svakako najuspješnija naučnica u oblasti fizičkih nauka u tom periodu, nažalost nepoznata široj javnosti. Rođena je u Travniku, školovala se u Zagrebu, gde je i diplomirala na Filozofskom fakultetu pred sam početak rata 1940. godine. Neposredno posle rata boravila je u Lenjingradu, gde je završila poslediplomske studije (1946–1948), a 1956. godine odbranila je doktorat na Prirodno-matematičkom fakultetu u Beogradu. Specijalizaciju je obavila 1966. godine u čuvenoj Laboratoriji za fiziku čestica (Laboratoire de la Physique Corpusculaire) u Strazburu, u Francuskoj. Tokom svoje karijere istraživačice i profesorke na Univerzitetu u Beogradu dobila je brojne nagrade i priznanja, a posebno treba zabeležiti njen doprinos osnivanju Međunarodne škole za fiziku elementarnih čestica (International School of Elementary Particle Physics) u Herceg Novom.“ (Dragana Popović, „Sećanje na ravnopravnost ili simulacija jednakosti: naučnice u Srbiji u doba socijalizma“, *Knjiženstvo. Časopis za studije književnosti, roda i kulture*, Beograd 2015. (<http://www.knjizenstvo.rs/sr-lat/casopisi/2015/zenska-knjizevnost-i-kultura/secanje-na-ravnopravnost-ili-simulacija-jednakosti-naucnice-u-srbiji-u-doba-socijalizma>))

³⁷ Ivan Palčok – vjerojatno Zoran Palčok – od svibnja do studenoga 1945., načelnik u hrvatskom Ministarstvu prosvjete, diplomirao je na Višoj pedagoškoj školi u Zagrebu 1938., komunist je od 1941. godine, jedan od rukovodilaca zbjega u El Shattu, u Egiptu 1944. godine itd. Od ožujka 1946. do svibnja 1947. bio je pomoćnik ministra prosvjete u hrvatskoj Vladi. („Zoran Palčok. Kratka biografija“, *Institut za etnologiju i folkloristiku* (<https://www.ief.hr/docs/znanstvenici/palcok.pdf>) Marija Sarajčić (rod. Godlar) Mika bila je predratna karlovačka komunistkinja. (<https://www.geni.com/people/Marija-Saraj%C4%8Di%C4%87/6000000007987204266>))

³⁸ B. VOJNOVIĆ (prijr.), *Zapisnici*, sv. I., 123.

bilo riječi na sjednici. Na istoj je sjednici treća točka dnevnog reda bila „Školstvo“, ali ni o tome nema nikakvih eksplicitnih zapisa. U jednom je trenutku Dušan Brkić „iznio slučaj studenata Pravnog fakulteta, koji su raspravljali o programu nastave“, a Vladimir Bakarić je na to dodao da je nužno jednog člana PK SKOJ-a staviti u školsku komisiju.³⁹

U međuvremenu je 400 studenata Sveučilišta u Zagrebu, prema Miki Špiljku, postalo članovima KPH, a 500 članovima SKOJ-a, pa ipak on, kao čelni čovjek Partije u Zagrebu, nije imao sekretara za studentsko rukovodstvo. Reagirao je Vladimir Bakarić, predlažući Slavka Borojevića.⁴⁰

„Škole“ su bile 4. točka dnevnog reda na sjednici Politbiroa održanoj 2. siječnja 1946. godine.⁴¹ Izvjestitelj je bio Karlo Mrazović Gašpar, iako više formalno nije bio član spomenute komisije. Interpretacijska matrica nije se promijenila: „Među nastavnicima: jedni su neprijateljski raspoloženi, drugi u stavu iščekivanja, dok su treći voljni raditi, a u ovom periodu sređivanja se ne snalaze. Među đacima se pak uloga SKOJ-a svela na obavještajnu službu, tako da ideološka borba je zapostavljena.“⁴² Ocjena stanja na Sveučilištu u Zagrebu represivna je: „Na univerzitetu ima čitav niz nesposobnih profesora pa i ustaša. Trebalo bi nepoželjne ukloniti. Ministarstvo predlaže da se podjela univerze izvrši na prirodnoznanstveni i filozofsko-humanistički dio. Tako bi otpali neki profesori.“⁴³ Mrazović je završio prijedlogom da se pokrene list koji bi „preodgajao“ profesore i učitelje. Replicirao mu je odmah sarkastično Bakarić: „List ne možemo izdavati, jer nema tko da piše.“⁴⁴ Mika Špiljak je također osjećao potrebu obračunati se sa „starim profesorima“, ali referirajući se na ambiciozne partijske kadrove na Sveučilištu: „Partijska jedinica profesora na univerzi žali se na ministarstvo i iznosi da na Pravnom i Filozofskom fakultetu nemamo nikakvog utjecaja, te da stari profesori nisu za ništa i da ima priličan broj asistenata koji bi ih mogli uskoro zamijeniti.“⁴⁵ Sukob „starog“ i „novog“, očito je mislio Špiljak, mogao se riješiti obračunom „mladih“ sa „starima“. Dušan Brkić Duško bio je, za razliku od Mrazovića, mišljenja da problem nisu toliko profesori s ustaškim atribucijama nego masoni: „Profesori na univerzi su masoni ili nezalice i zatežu sa izborom novih profesora i asistenata. Trebati će neke penzionirati, a u svemu porazgovoriti sa našim profesorima.“⁴⁶ Naši su, dakako, bili profesori članovi Komunističke partije. S druge je strane konstatirano da ni „Školska komisija“ CK KPH nije dorasla obvezama, a nedoraslo je i Ministarstvo prosvjete koje je tada vodio Ivo Frol. Raspravu je zaključio Vladimir Bakarić time da postojeću komisiju treba kadrovski ojačati („uzeti najbolje ljude sa toga sektora“), a ona „mora da ima u rukama sve škole, univerzu i ministarstvo“.⁴⁷ Umjesto državne politike u obrazovanju, rješenje se vidjelo u partijskoj politici, odnosno u logici politike partijske države.

³⁹ Isto, 127.

⁴⁰ Isto, 153. Slavko Borojević (1919. – 1999.) (<http://www.borojevic.net/category/slavko/>). Uskoro nakon toga upisao je studij na Poljoprivrednom fakultetu u Novom Sadu, koji je i završio i gdje se razvio u svjetski poznatoga genetičara.

⁴¹ B. Vojnović (prir.), *Zapisnici*, sv. I., 170–172.

⁴² Isto, 170.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ Isto, 171.

⁴⁶ Isto.

⁴⁷ Isto, 172.

Sve do objavljivanja Rezolucije Kominformbiroa stanje na Sveučilištu u Zagrebu i sveučilišna politika više nisu bili predmet rasprave na Politbirou. U međuvremenu je svoje djelatnosti razvio partijski Agitprop. Ljudi koji su se ranije trebali baviti obrazovnom politikom preusmjereni su u Agitprop, koji je imao nesravnjivo veći opseg poslova pa su i njegove sveučilišne djelatnosti bile tek djelić svega onoga čime se bavio i što je radio. Bitno je imati u vidu da su ideologijsko-politički aspekti obrazovne politike postali važnijima nego što su to bili u prethodnom razdoblju. Najbolji je dokaz tome utemeljenje Partijske škole CK KPH, koja je trebala biti „tvornica kadrova“ u svakom relevantnom pogledu. Sudeći prema temama rasprava s njom u vezi na Politbirou CK KPH, ona nikada nije ispunila očekivanja u bilo kojem pogledu pa je s vremenom sazrijevalo uvjerenje da će najbolje kadrove ipak davati bolji odgojno-obrazovni sustav.⁴⁸

Partijska evolucija shvaćanja o obrazovnoj politici prekinuta je na Sveučilištu u Zagrebu objavljivanjem Rezolucije Kominformbiroa. Već na prvoj sjednici Politbiroa CK KPH s njom u vezi, 3. srpnja 1948. godine, izvjestitelj Antun Biber Tehek govorio je i o „kolebanjima“ među članstvom: „U zagrebačkom kotaru sekretar K[otarskog] k[omiteta], u Splitu kod trojice članova Partije, ..., na Sveučilištu nekoliko slučajeva. Ovi su govorili da ipak postoje neke greške koje je trebalo priznati, da je Staljin potpisao pismo, da je nezgodno da uporno odbijamo.“⁴⁹ Vladimir Bakarić poopćio je izrečeni stav tvrdnjom da „(u) pogledu kolebanja imamo slabe tačke među intelektualcima i u Dalmaciji“.⁵⁰ Na to se oglasio i Mika Špiljak informacijom da se na Tehničkom fakultetu „čitavo odjeljenje“ – „kolebalo“.⁵¹

Na sljedećoj sjednici Politbiroa, održanoj 13. srpnja i. g., izvjestitelj Antun Biber Tehek je nekoliko puta apostrofirao Sveučilište u Zagrebu kao problem: „Najviše kolebanja je bilo među Talijanima u Rijeci, Puli i Rovinju, u Zagrebu na Tehničkom fakultetu i u Centralnim ustanovama. (...) Na Sveučilištu, na Rijeci i u Puli među Talijanima, vjerojatno da se organizovala opozicija. To se vidilo po sličnosti njihovog nastupanja. Na Sveučilištu su povelu borbu protiv stava CK KPJ [Ivan] Grubišić i [Marko] Berger, ljudi sa slabom prošlošću.“⁵² Mika Špiljak inzistirao je na kvalifikaciji „organizovane akcije“ na Tehničkom fakultetu: „Ti ljudi uopće nisu tražili objašnjenja, već su nastupili provokatorski. Najuporniji su protivnici na Tehnici. Misli da će na Sveučilištu biti ukupno oko 200 slučajeva neslaganja i kolebanja. Upozorava da ima takvih studenata, koji su sada izvan Zagreba na praksi i da bi mogli vršiti uticaj na sredinu gdje se sada nalaze.“⁵³

⁴⁸ Nemoguće je ovom prilikom ulaziti u raspravu o Partijskoj školi, odnosno općenito o kadrovskom obrazovanju unutar Komunističke partije Hrvatske. Objavljeni zapisnici Politbiroa odličan su izvor za inicijalno istraživanje.

⁴⁹ B. VOJNOVIĆ (prir.), *Zapisnici*, sv. I., 483–486, citat na 483.

⁵⁰ *Isto*, 485.

⁵¹ *Isto*.

⁵² *Isto*, 490–492, citat na 490. Koliko je otpor na Tehničkom fakultetu bio velik, može se zaključiti prema reakciji članstva na inicijativu da se Grubišiću oduzme kongresni mandat: „Partijska organizacija na Sveučilištu je sama pokrenula pitanje oduzimanja Grubišiću mandata za Kongres. Na Tehnici gdje je studirao Grubišić 147 članova se izjasnilo protiv ponovne konferencije za izbor novog delegata.“ (*Isto*.)

⁵³ *Isto*, 491.

3.

Time se zatvorio krug u vođenju partijske politike na Sveučilištu u Zagrebu. Imajući na umu koliko je uopće bilo komunista na Sveučilištu ljeti 1945. godine, koliko ih se iz godine u godinu primalo u članstvo Komunističke partije i, na koncu, koliko ih je 1948. i 1949. isključeno iz njezina članstva, neće se pretjerati ako se kaže da je Komunističku partiju u štočemu iznova trebalo stvarati na Sveučilištu u Zagrebu. Iznova se trebalo suočavati i s njezinim mjestom i njezinim zadaćama u razvitku Sveučilišta. Nije to bio slučaj samo na Sveučilištu u Zagrebu. Ipak, može li se reći da su se promjene koje su se zbile na Sveučilištu dogodile nasuprot volji Partije? Na to se pitanje može odgovoriti dok se ne istraži gdje je sve u to doba bilo članova Komunističke partije izvan partijske hijerarhije, čime su se bavili i za što su sve bili odgovorni, odnosno na što su mogli utjecati kada je o promjenama na Sveučilištu riječ.

Kada se na takav način istražuje, jednim je dijelom moguće identificirati agense sveučilišne politike – kada je o objavljenim izvorima riječ – vraćajući se *Spomenici u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu* (sv. I., Zagreb 1969., 185–239), a odnedavno posežući i za *Zapisnicima Vlade Narodne Republike Hrvatske* (prir. i ur. Nenad Bukvić), koje je objavio Hrvatski državni arhiv 2018. godine. Mnogobrojne natuknice („školstvo“, „fakulteti“, „sveučilište“, „tehnikum“ itd.) već vizualno relativiziraju praktičnopolitički status Politbiroa CK KPH u odnosu spram onoga koji je imala hrvatska Vlada, odnosno njezina ministarstva. Neupitno je da su ključni dužnosnici u vođenju obrazovne politike i u Vladi bili najčešće članovi Komunističke partije, ali je logika njihova djelovanja neizbježno morala biti drugačija nego logika partijskih funkcionara. Danas, kada je dostupno gotovo nepregledno arhivsko gradivo za istraživanje ove problematike, prije svega u Hrvatskom državnom arhivu, moglo bi se reći da ovakvi prilozi ne mogu zadovoljiti istraživačke potrebe. To je u osnovi točno, ali ipak samo djelomično jer je u hrvatskoj historiografiji još uvijek otvoreno pitanje kako uopće istraživati problematike s „totalitarističkom“ atribucijom.

“THE STATUS AT THE UNIVERSITY”. THE POLITBURO OF THE CCP/CPY CENTRAL COMMITTEE ON THE UNIVERSITY OF ZAGREB, 1945 – 1948

Summary: In the decade following the liberation in 1945, the University of Zagreb was one of the institutions in the People’s Republic of Croatia which, according to the available statistical indicators, grew rapidly in an academic and institutional sense, as well as in the number of personnel. The published minutes of the Politburo of the Croatian Communist Party/Croatian League of Communists, point to the conclusion that the committee which concentrated the political power in Croatia – when it debated on questions pertaining to the University – was focused on the party-

political aspects of the “status at the University”. One might inquire as to the ways of defining the key actors of the University’s development and their status inside and outside the Party hierarchy, and how to evaluate the aptness of the “totalitarian paradigm” when it comes to the strategic status of the University of Zagreb and the development policies of Croatia and Yugoslavia in this era.

Key words: University of Zagreb, 1945 – 1948, Croatia, Politburo of the Central Committee of the CCP, education policy, social development

Izvori

Hrvatski državni arhiv (HR-HDA)

HR-HDA-1220, fond Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske (CK SKH), serija Agit-prop, 1945. – 1954.

Nenad BUKVIĆ (prir. i ur.), *Zapisnici Vlade Narodne Republike Hrvatske*, Zagreb 2018.

Josip HORVAT, *Preživjeti u Zagrebu. Dnevnik 1943 – 1945*, Zagreb 1989.

Branislava VOJNOVIĆ (prir.), *Zapisnici Politburoa Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske 1945. – 1952.*, sv. I.: 1945. – 1948., Zagreb 2005.

Savo ZLATIĆ, *Poslali su me na Kordun*, Zagreb 2005.

Literatura

Samuel P. HUNTINGTON, *The Clash of Civilisations and the Remaking of World Order*, New York 1996.

Dragana POPOVIĆ, „Sećanje na ravnopravnost ili simulacija jednakosti: naučnice u Srbiji u doba socijalizma“, *Knjiženstvo. Časopis za studije književnosti, roda i kulture*, Beograd 2015. (<http://www.knjizenstvo.rs/sr-lat/casopisi/2015/zenska-knjizevnost-i-kultura/secanje-na-ravnopravnost-ili-simulacija-jednakosti-naucnice-u-srbiji-u-doba-socijalizma>)

Drago ROKSANDIĆ (ur.), *Uvod u komparativnu historiju*, Zagreb 2004.

Drago ROKSANDIĆ, „Zagrebački Filozofski fakultet u revolucionarnoj tranziciji (1945. – 1948.)“, u: *Desničini susreti 2009. Zbornik radova* (ur. Drago Roksandić, Magdalena Najbar-Agičić i Ivana Cvijović Javorina), Zagreb 2011., 163–176.

Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu, sv. I., Zagreb 1969.

Mrežne stranice

„Slavko Borojević“, *Borojevic. A site of Slavko and Katarina Borojevic* (<http://www.borojevic.net/category/slavko/>)

„Zoran Palčok. Kratka biografija“, *Institut za etnologiju i folkloristiku* (<https://www.ief.hr/docs/znanstvenici/palcok.pdf>)

„Marija Sarajčić“, *Geni* (<https://www.geni.com/people/Marija-Saraj%C4%8Di%C4%87/6000000007987204266>)

Prilog 1.

IZVRŠENJE PLANA DIPLOMIраниH

FAKULTET - Odsjek	PLAN diplomiranih 1947-51 / savezni	1947			1948			Diplomirano od I. do 30. XI. 1949	DIPLOMIRALO ukupno	% izvršnja saveznog petogodišnjeg plana	
		Plan republiki	Diplomirano	%	Plan republiki	Diplomirano	%				
FILOZOFSKI	720	56	40	69,6	52	36	69,2	50	126	17,5	
PRAVNI	500	100	118	117,0	100	108	107,0	64	290	58,0	
MEDICINSKI	650	126	126	100,0	150	132	88,0	76	334	51,4	
VETERINARSKI	240	34	29	85,2	60	49	78,3	28	106	44,1	
T E H N I Č K I	Arhitektonski	250		7		17		22	46		
	Gradjevinski	225		25		29		26	80		
	Ceodetski	92		7		5		1	13		
	Strojarski	362		10		6		15	31		
	Elektrotehnički	345		37		19		28	84		
	Brodarski	170		-		4		6	10		
	Kemijski	190		28		32		22	82		
	rudarski	68		2		11		8	21		
U K U P N O	1700	119	117	97,4	120	122	102,5	128	367	21,5	
POLJOPR. SUMAR.	Poljoprivredni	870	85	54	63,5	60	41	68,3	47	142	16,3
	Šumarski	330	41	23	56,0	32	15	46,8	22	60	18,1
PHARMACEUTSKI	430	27	35	129,6	100	25	24,0	62	122	28,3	
PRIRODOSL. - MATEMAT.	380	21	19	90,4	21	34	161,9	41	94	24,7	
EKONOMSKI	1080	100	58	59,0	120	74	61,6	190	322	29,8	
S V E U K U P N O	6900	709	619	87,0	815	636	77,6	708	1963	28,4	

Sl. 1. Izvršenje plana diplomiranih, 1947. – 1951. na Sveučilištu u Zagrebu (HR-HDA-1220, fond Centralni komitet Saveza komunista Hrvatske (CK SKH), serija Agitprop, 1945. – 1954., kut. 13, Agit. IV/1950)